

صندوق شاليم، لتطوير الخدمات
للغرد ذي المحدودية العقلية
التطورية في السلطات المحلية
The Shalem Fund
for Development of Services for People with
Intellectual Disabilities in the Local Councils
פיתוח שירותים לאדם עם מוגבלות שכלית
התפתחותית ברשויות המקומיות

סקירת ספרות ומקורות ידע בנושא:

תוכניות בנושא שינוי עמדות וקבלת השונה בדגש על אוכלוסיות עם מוגבלויות בקרב תלמידי גן עד תיכון בישראל

הסקירה נערכה עבור **קרן שלם**
ע"י רונית גל-אתרוג, עו"ס מומחית בשיקום ומורה לחינוך מיוחד

פברואר 2014

אינטגרציה פירושה נירמול האדם עם
המוגבלות בהתאם לאמות המידה של
החברה בה הוא חי. הכלה פירושה
קבלת האחר כפי שהוא, גם אם הוא
שונה מה"נורמה".

(פרופ' שונית רייטר בראיון ל"הד החינוך", 2013)

כדי ליצור בסיס להכלת אדם עם מוגבלות
בחברה יש לפעול להתייחסות אינדיבידואלית
כלפיו ולמניעת התייחסות המבוססת על
השתייכותו לקטגוריה מסויימת.

הדרך הטובה ביותר להפחתת סטריאוטיפים,
דעות קדומות ואפליה בין חברי קבוצות שונות
היא הפגשת חבריהן אלה עם אלה (The Contact)

.(Hypothesis

להצלחתו של מפגש כזה נדרשים 4 תנאים

(גונט, 2000):

1. תמיכה חברתית וממסדית ברורה.
2. אפשרות ליצירת קשרים אישיים בין חברי הקבוצות.
3. מעמד שווה ככל האפשר לחברי שתי הקבוצות.
4. קיומו של שיתוף פעולה בין חברי שתי הקבוצות.

בשנת תשע"ד החל משרד החינוך להוביל מהלך
חברתי-ערכי שכותרתו **"האחר הוא אני"**.

מהלך זה ייחודי בממשקים הרבים שהוא מקיים (שותפים לו
משרד החינוך - המטה, מחוזות, מפקחים מנהלים ומורים, הטלוויזיה חינוכית, ראשי רשויות
מקומיות, מנהלי מחלקות חינוך, נציגי חינוך בלתי פורמאלי, נציגי מועצות תלמידים, נציגי
הורים ומגזר שלישי) ובשינוי החברתי הרחב שהוא שם לו
כמטרה.

"האחר הוא אני" מתווה את הדרך ברמת המטה,
והתוכניות עצמן נבנות ע"י הצוותים במסגרות
החינוכיות.

פיתוח והפעלת תוכניות חינוכיות העוסקות בשינוי
עמדות ובקבלת אנשים עם מוגבלויות נעשה ב-3
דרכים:

- פיתוח תוכניות מובנות במטה משרד החינוך,
והפעלתן במסגרות החינוכיות לאחר שהצוותים
במסגרות אלו ערכו התאמות נדרשות לפי צרכי
המסגרת.

- התוויית דרך ע"י משרד החינוך ופיתוח תוכניות
חינוכיות ברוח זו ע"י הצוותים במסגרות החינוך
עצמן.

- הפעלת תוכניות חינוכיות ייעודיות שפותחו ע"י
ארגוני מגזר שלישי.

המגזר השלישי

- למגזר השלישי מקום משמעותי בפיתוח התוכניות החינוכיות והפעלתן, ולעיתים שותף לתהליך גם המגזר העסקי.
- נוצר צורך בהסדרת תהליך הכנסתן של תוכניות חינוכיות למערכת החינוך, ובשנה הנוכחית מתקיימים מפגשים של שולחן עגול בין-משרדי אשר עוסק בכך.
- כחלק מתהליך זה הוקם מאגר המידע "תפני"ת" (תשתית פדגוגית לניהול תוכניות) המאגד בתוכו 408 תוכניות חינוכיות תוספתיות (בגרסתו הראשונה) הפועלות ברחבי הארץ. המאגר מתעדכן מידי חודשיים.

סקירת הספרות ומקורות הידע כוללת פירוט של התוכניות החינוכיות שפותחו במטה משרד החינוך ומספר דוגמאות מתוכניות שפותחו במסגרות החינוכיות עצמן.

כמו כן מתוארת פעילותם של 5 ארגוני מגזר שלישי ומפורטות התוכניות החינוכיות שמפעילים ארגונים אלה במסגרות החינוך.

מתוך המשותף לתוכניות אלה גובשו הממצאים והתובנות שיובאו להלן:

ממצאים ותובנות:

- למגזר השלישי מקום חשוב בייזום, חשיבה, פיתוח, ליווי, הדרכה, הטמעה, הפעלה, תקצוב, הערכה ובקרה של תוכניות חינוכיות.
- משרד החינוך מעודד את הצוותים ליזום ולפתח תוכניות במסגרות החינוכיות. התוכניות הנכתבות במטה משמשות בסיס רעיוני שעל פיו הצוותים מבצעים שינויים בהתאם לצרכי המסגרת.
- למורים ולצוותי החינוך השפעה גדולה על עמדות תלמידיהם, לכן חשוב להיות מודעים לעמדותיהם של המורים המעורבים בתוכנית.
- שינוי אמיתי חייב להיעשות תוך מגע עם אנשים עם מוגבלויות. מפגשים בין קבוצות של תלמידים עם מוגבלות ותלמידים ללא מוגבלות ומתן אפשרות ויצירת קשר משמעותי בין התלמידים - הם התורמים ביותר לשינוי עמדות וקבלת השונה.
- ליווי מקצועי הוא גורם משמעותי להצלחת התוכנית - גם בתהליך ההכנה וגם לעיבוד החוויה ולפתרון סוגיות שעולות במהלכה.
- חשוב לבצע הערכה מסודרת של התוכניות ולא להסיק על מידת הצלחתן משאלוני משוב, המבטאים בעיקר את שביעות הרצון ומידת ההנאה מהתוכנית.

נראה שהמסקנה המשמעותית ביותר היא ששילובם של תלמידים עם מוגבלויות במסגרות החינוך הרגילות היא הדרך הטובה ביותר לשינוי עמדות כלפי אנשים עם מוגבלויות. באמצעות השילוב מתאפשרת אינטראקציה יום-יומית משמעותית אשר חושפת בפני התלמידים את חברם לכתה על יכולותיו, כישוריו, חוזקותיו - וגם לקשיים האינדיבידואליים הנובעים ממגבלתו. היכרות כזאת היא הבסיס לקבלה ולהכלה מלאה.

המלצות

המלצות הקשורות למהות התוכנית (ברמת התוכן)

- התוכנית תתבסס על מפגשים משותפים לקבוצת תלמידים ללא מוגבלות ולקבוצת תלמידים עם מוגבלות: מפגשים קבועים לאורך תקופה ממושכת, כשהקבוצות בעלות מאפיינים דומים (גיל המשתתפים, מגזר וכו'). נדרשת הכנה של חברי שתי הקבוצות לקראת מפגשים אלה, ולאחר כל מפגש חשוב להקדיש זמן למשוב ולעיבוד החוויה.
- אם לא מתקיימים מפגשים בין שתי קבוצות, מומלץ לשלב בתוכנית היכרות עם אדם עם מוגבלות. אפשרות זו טובה פחות מהקודמת, אך היכרות (ברמה כלשהי) עם אדם עם מוגבלות חיונית ביותר להצלחת התוכנית.
- מומלץ שהתוכנית תשלב הקניית ידע אודות המגבלה כדי להפחית חששות ולאפשר לתלמידים לפתח עמדות על אנשים עם מוגבלות על בסיס ידע זה.
- מומלץ להשתמש באמצעים להמחשת המגבלה, כדי לסייע בצורה חווייתית להבנתה. סדנאות הכוללת התנסות בשימוש באביזרים כמו כסא גלגלים, מקל נחייה וכו' מוסיפות עניין לפעילות ומעניקות לתלמידים זווית ראייה נוספת.
- לקראת סיומה של התוכנית (אם מדובר בסדרת מפגשים) מומלץ שהתלמידים יפיקו תוצר, למשל: פיתוח מוצר או שירות עבור אנשים עם מוגבלות. וניתן להסתפק ברעיון עצמו מבלי להוציאו לפועל: עצם החשיבה על צרכיו של האדם עם המוגבלות מסייעת לעיבוד המידע והחוויה אצל התלמידים ומאפשרת למנחי התוכנית בקרה על מידת ההפנמה של התכנים.

המלצות - המשך

המלצות הקשורות ליישום התוכנית (ברמת הביצוע)

- **שיתוף המורים בתהליך.** גם אם לא המורים עצמם מעבירים את התוכנית חשוב מאד שהם יהיו מעורבים בפעילות. עמדותיהם של המורים משפיעות על עמדות התלמידים ולפיכך המורים הם חלק בלתי נפרד מהתהליך אותו צפויים התלמידים לעבור.
- **בירור מדיניות המסגרת החינוכית.** מדיניות המסגרת החינוכית חשובה להצלחת התוכנית, ותמיכה מוצהרת ובלתי מסויגת של ראשי המערכת בפעילות שמטרתה קבלת השונה תסייע לכך. לכן מומלץ לבחון את הנושא בטרם נבחרת המסגרת החינוכית בה תפעל התוכנית.
- **עידוד פיתוח תוכניות במסגרות החינוכיות.** מומלץ לעודד יוזמות מקומיות לפיתוח תוכניות ברמת המסגרת החינוכית ולהגביר את המוטיבציה של הצוותים החינוכיים לפעול בעניין זה. צוותים אלה מכירים היטב את תלמידיהם, את מדיניות המסגרת וצרכיה ואת הכישורים והיכולות שלהם עצמם, כמובילי התוכנית. הם גם אלה שיידעו מיהם הגופים בקהילה אליהם כדאי לחבור להפעלת התוכנית.
- **תיעוד ופרסום.** מומלץ לעודד את תיעודן ואת פרסומן של התוכניות כדי ללמוד מהן, כדי לעודד אחרים לפעול לאורן וכדי למנוע כפילויות ("המצאת הגלגל מחדש").
- **בדיקת השפעת התוכנית לטווח ארוך.** מומלץ לבצע מעקב ארוך טווח אחר עמדותיהם של משתתפי התוכנית ולבדוק אם השינוי שחל בעמדותיהם בהשפעתה (בהנחה שאכן חל שינוי) שימר עצמו, ועמדותיהם כלפי אנשים עם מוגבלות הוסיפו להיות חיוביות (יחסית לעמדותיהם של תלמידים שלא השתתפו בתוכנית) גם בחלוף שנים מסוימה.

המלצות - המשך

המלצות למחקר בתחום

- מיפוי מסגרות החינוך שבהן לא מתקיימות תוכניות לקבלת השונה ובחינת המאפיינים של המסגרות שעשויים להיות קשורים לכך.
- השוואת הגורמים המניעים מסגרות לחינוך מיוחד להשתתף בתוכנית המפגישה את תלמידיהם עם תלמידים מהחינוך הרגיל, לעומת הגורמים המניעים את מסגרות החינוך הרגיל להשתתף בתוכנית זו; בדיקת קיומו של קשר בין המסגרת היוזמת את הפעלת התוכנית (חינוך רגיל או חינוך מיוחד) למידת הצלחת התוכנית.

עורכת הסקירה מבקשת להביע תודה למרואיינים שתרמו מזמנם ושיתפו בניסיונם ובידיעותיהם (עפ"י סדר ה-א"ב):

- גב' יעל בכר - רפרנטית לתכנון פדגוגי, האגף לחינוך מיוחד, משרד החינוך.
- גב' נחמה כהן - מייסדת ומנהלת פעילויות, עמותת "מקום לכולם".
- גב' מירי נבון – ראש מטה המנהלת הכללית, משרד החינוך.
- ד"ר שלי נורדהיים-גולן - מנהלת השירות לשיקום מקצועי תעסוקתי, אגף השיקום, משרד הרווחה והשירותים החברתיים.
- גב' ציונה נתנאל - רכזת תוכניות חינוכיות, עמותת "מקום לכולם".
- גב' ליאת קיסלוביץ - מנהלת מחלקת החינוך, עמותת "נגישות ישראל".

הבעת תודה למסייעים במתן מידע ובקישור למקורות ידע:

- גב' יעל בריל - הממונה על תחום כישורי חיים, שפ"י, משרד החינוך.
- ד"ר אסתר ברוקס - מנהלת המחלקה להפעלה פדגוגית, האגף לחינוך קדם יסודי, משרד החינוך.
- גב' אורית צאירי - מרכזת התחום החברתי-ערכי, האגף לחינוך יסודי, משרד החינוך.
- גב' רונית שרביט - מנהלת גף פיתוח פדגוגי, אגף א' - חינוך על יסודי, משרד החינוך.
- פרופ' שונית רייטר - החוג לחינוך מיוחד, אוניברסיטת חיפה (בגמלאות).
- ד"ר דליה ניסים - משרד הרווחה והשירותים החברתיים.
- גב' דפנה קליימן - מנהלת החטיבה הקהילתית, בית איזי שפירא.
- גב' טניה הרט - עו"ס קהילתית, בית איזי שפירא.
- גב' מיכל גולן - ראש תחום ילדים עם מוגבלויות, אשלים - ג'וינט ישראל.
- גב' ענת לנדאו - המטה לשילוב אנשים עם מגבלה בשוק העבודה, משרד הכלכלה.